

Suomen UNICEFin lausunto / Lausuntopyyntö LAPS/35/2015

Suomen UNICEFin lausunto Lapsiasiavaltuutetun vuosikirjan 2016: Eriarvoistuva koulu? valmistelua varten

Suomen UNICEF kiittää Lapsiasiavaltuutetun toimistoa mahdollisuudesta lausua Lapsiasiavaltuutetun vuosikirjasta 2016. Alle on koottu lyhyesti Suomen UNICEFin arvio koulutuksen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tilasta. Arvio tilasta ja kehittämistarpeista pohjautuvat Suomen UNICEFin oman toiminnan kautta kertyneeseen kokemukseen sekä alan tutkimustietoon ja YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomelle antamiin suosituksiin.

Suomen UNICEFin oman toiminnan kautta kertynyt kokemustieto ja suositukset

Yhdenvertaisuus valtakunnallisesti

Opettajilta saatujen näkemysten valossa koko yhteiskunta tukee koulua: mm. kirjastolaitos, terveydenhuolto ja kouluruokailu luovat yhdenvertaisuutta. Toisaalta talousongelmien nähdään vaarantavan yhdenvertaisuutta, jos palveluita karsitaan. Yhdenvertaisuuslain osalta on opettajilla epätietoisuutta: millä tavalla lain noudattamista valvotaan ja miten valvotaan, että oppilaita on kuultu yhdenvertaisuussuunnitelmia valmisteltaessa.

Laadukkaan opetuksen kohdalla yhdenvertaisuuden koetaan toteutuvan Suomessa, vaikkakin opettajien käsityksissä esiintyy eroja. Yhdenvertaisuus ja lapsen yksilöllinen huomioiminen eroavat paikkakunnittain, kouluittain, luokittain. Yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien toteutumisen seuranta varten tulisi käynnistää tähän tarkoitukseen sopivien arviointityökalujen kehittäminen, joiden avulla sekä yksittäiset opettajat, koulut että kuntien koulutuksesta vastaavat tahot voisivat arvioida säännöllisesti yhdenvertaisuuden toteutumista oppilaitoksissa.

Yhdenvertaisuus koulujen välillä

Opettajien kokemusten mukaan koulujen väliset erot ovat suuria. Esimerkiksi liikuntarajoitteiset oppilaat eivät välttämättä pääse lähikouluun, missä kaverit ovat, vaan joutuvat kulkemaan pitkiä koulumatkoja esteettömiin kouluihin. Lisäksi kyläkouluista ei välttämättä ole pääsyä kulttuurin tai muiden palveluiden äärelle. Toisaalta kouluverkon monipuolisuus nähdään myös etuna, kun oppilailla ja vanhemmilla on mahdollisuus valita.

Teknologisoitunut yhteiskunta ja koulu ovat sekä haaste että mahdollisuus koulujen välisessä yhdenvertaisuudessa. Kouluissa on edelleen eroja tietokoneiden, verkkoyhteyksien ja tablettien saatavuudessa ja opetuskäytössä, mikä tuottaa eroja sähköisten palvelujen, tiedonhaun ja verkkomateriaalien

käytössä. Myös opettajien teknologisessa osaamisessa ja tietoteknisen täydennyskoulutuksen saata-
vuudessa on kunnissa puutteita. Toisaalta verkko-oppimisen ja materiaalien monipuolinen hyödyntämi-
nen tuo tiedon, oppimateriaalit ja palvelut koulujen ja opettajien käyttöön riippumatta niiden sijainnista
tai koosta. Verkkoyhteydet mahdollistavat myös koulujen keskinäisen yhteydenpidon ja resurssien jaka-
misen.

Yhdenvertaisuus koulutasolla

Nykyinen uskonnonopetuksen malli on herättänyt opettajissa kysymyksiä yhdenvertaisuuteen liittyen.
Oppilaat asetetaan erilaiseen asemaan, jos osa jää omaan luokkaan ja osa siirtyy muualle oppitunnille.
Lisäksi esimerkiksi kirkkoon meno aiheuttaa haasteita, kun muihin uskontoihin kuuluville ja uskonnotto-
mille oppilaille järjestetään tekemistä sillä aikaa.

Maahanmuuttajataustaisten perheiden lapset ja vanhemmat eivät välttämättä saa tasavertaisesti tietoa
eri koulutuspoluista ja –mahdollisuuksista peruskoulun aikana. Tiedon saannin ja opintojen ohjauksen
tulisi olla myös huonosti suomea puhuvien vanhempien ymmärrettävissä, jotta he kykenevät opasta-
maan lapsiaan jatkokoulutusmahdollisuuksista ja siihen tarvittavista taidoista ja tiedoista. Puutteellinen
tieto voi saattaa oppilaat eriarvoiseen asemaan koulutuspaikoista kilpailtaessa.

Päätäjien, kuntien ja koulujen olisi kehitettävä ja otettava käyttöön erilaisia tapoja hyödyntää paremmin
sekä ympäröivän yhteisön että koko koulun resursseja ja jäseniä. Parempi yhteistyö eri järjestöjen, yh-
teisöjen ja myös vanhempien kanssa voi avata aivan uusia mahdollisuuksia. Myös koulujen vanhem-
mat oppilaat sekä eri oppilaitosten opiskelijat ovat käyttämätön resurssi nuoremmille oppilaille (vaik-
kapa harjoittelun suorittamisen kautta), jota pitäisi hyödyntää. Myös uusien ja monimuotoisten oppimis-
ympäristöjen (sekä virtuaaliset että fyysiset) käyttöä pitäisi hyödyntää.

Kohteleeko opettaja kaikkia yhdenvertaisesti

Lasten kokemassa kiusaamisessa tulee useimmin esiin toisten lasten taholta tapahtuva kiusaaminen.
Usein vaiettu asia on kuitenkin, että myös opettajat ja koulun aikuiset voivat kiusata ja syrjiä lasta. Kou-
luissa tulee siksi olla saatavilla ja lapsilla tiedossa matalan kynnyksen kanava, jonka kautta on mahdol-
lista luottamuksellisesti tuoda esiin myös opettajan tai koulun aikuisen taholta tapahtuvaa kiusaamista
ja syrjintää.

Luokkien ja koulujen koon kasvaessa opettajat tarvitsevat entistä enemmän tukea ja apua työssään
sekä oppilaat apua ja tukea oppimiseen, jotta yhdenvertaisuus heidän oppimisessa ja kasvussa voi-
daan turvata. Opettajan on tärkeää voida tuntea oman ryhmänsä oppilaat. Oppilaiden tunteminen mah-
dollistaa jokaisen erilaisuuden ja tarpeiden huomioimisen ja oppilaiden yksilöllisen kohtaamisen. Opet-
tajan on tärkeää pystyä mukauttamaan esimerkiksi toteuttamaansa pedagogiikkaa, arviointitapaa ja op-
pimisen tukea oppilaiden yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.

Toiminnalliset ja draamalliset työtavat turvaavat tutkimusten mukaan perinteisiä työtapoja paremmin
kaikkien oppilaiden osallisuuden ja oppimisen. Draamalliset menetelmät lisäävät positiivista ilmapiiriä ja
yhteisöllisyyttä luokassa ja koulussa sekä myös opettajien työtyytyväisyyttä. Toiminnallisten menetel-
mien etuna: kaikki saavat ja voivat osallistua, erityisosaamista ei tarvita, erilaiset taustat eivät haittaa,

eivät vaadi välttämättä hyvää kielitaitoa (maahanmuuttajataustaiset!), luo tasa-arvoisemmat puitteet eritasoisille oppijoille, antaa lapsille tilaa omiin kokemuksiin. Tutkimustulokset osoittavat myös, että jotkut oppilaat kokevat toiminnalliset ja draamalliset työtavat heille vähemmän sopiviksi ja kokevat oppivansa paremmin muilla työtavoilla, jonka vuoksi opetusta tulee järjestää monimenetelmällisesti, jotta jokaisella on mahdollisuus opiskella myös hänelle sopivimmalla tavalla.

Yhdenvertaisuudesta ja ihmisoikeuksista opettaminen, turvapaikanhakijat

Ihmisoikeuskysymykset ovat tulleet opettajille ennennäkemättömän lähelle eikä kukaan voi välttyä pohdimasta ja ottamasta kantaa niihin. Koulutyöskentelyn - johon kuuluu olennaisena osana vanhempien ja oppilaiden kuuleminen - tehtävänä on ohjata lasten ja nuorten ajattelun kehitystä kaikkea elämää ja ympäristöä kunnioittavaan suuntaan niissäkin tilanteissa, joissa kodin ilmapiiri ei sitä kaikilta osin tue. Tällä hetkellä maahanmuuttajien lisääntyneen kasvun myötä myös rasistiset ajatukset ja mielipiteet saavat taloudellisesti vaikeina aikoina jalansijaa yhteiskunnassamme. Koulun merkitys empatiakyvyn kasvattamisessa, erilaisuutta hyväksyvän ilmapiirin luomisessa ja erilaisuuteen tutustumisessa on vahvistunut. Keskustelu ihmisoikeuksista vaatii asiaan perehtymistä, herkkyyttä keskustella aiheesta ja riittävästi aikaa. Pintapuolinen aiheen käsittely voi jopa vahingoittaa ja vaikeuttaa moninaisuuden kunnioittamisen ja empatian luomisen ilmapiiriä.

Oppilaiden keskinäinen yhdenvertaisuus (kiusaaminen, syrjintä)

Oppilaiden välillä tapahtuva kiusaaminen ja syrjintä eivät usein näy aikuisille ja koulun opettajille. Esi-merkiksi nuorten kulttuuri eroaa aikuisten kulttuurista eivätkä nämä usein kohtaa. Lapset ja nuoret myös piilottelevat kiusaamista aikuisilta ja toisaalta aikuiset saattavat joskus taas ylireagoida nuorten keskinäiseen kinasteluun. Oppilaat myös kokevat, etteivät aikuiset puutu kiusaamiseen, jolloin sen julkistuomiselle ei koeta välttämättä tarvetta. Opettajat eivät aina ole tietoisia kiusaamisesta eikä heillä ole keinoja puuttua siihen. Opettajien kokemusten mukaan on esimerkiksi hyvin vaikeaa puuttua netti-kiusaamiseen, varsinkin jos siitä ei kukaan kerro. Toisaalta opettajat eivät aina ole halukkaita myöntämään, jos omassa koulussa esiintyy rasismia tai kiusaamista, eivätkä välttämättä ole halukkaita kuulemaan lasten kokemuksia näistä ilmiöistä. Sekä opettajien että oppilaiden ihmisoikeuksiin liittyvien tietojen, asenteiden ja taitojen lisääminen on välttämätöntä, jotta kiusaamista ja syrjintää voidaan tehokkaasti ja yhteisöllisesti tunnistaa, ehkäistä ja käsitellä luokissa ja kouluissa. Tämä on myös edellytys yhdenvertaisen ja kaikkia kunnioittavan koulun rakentamiseksi.

YK:n lapsen oikeuksien komitean suositukset

YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut Suomelle suosituksen kokonaisvaltaisen oikeudellisen ja poliittisen kehityksen luomisesta, jolla taataan vammaisille lapsille yhdenvertaiset oikeudet muun muassa pääsyyn hyvänlaatuisiin terveydenhoitopalveluihin, julkisiin tiloihin ja liikennevälineisiin sekä tavanomaiseen koulutukseen. Lisäksi etnisten vähemmistöjen lapsiin ja maahanmuuttajalapsiin kohdistuvaan syrjintään tulee puuttua. Komitea suosittelee myös, että yleistä tietoisuutta lisätään ja opettajien ja muiden lasten puolesta ja parissa työskentelevien järjestelmällistä koulutusta tehostetaan lapsen oikeuksista. Komitea on niin ikään huolestunut, ettei kouluissa ole vakituista terveydenhuoltohenkilöstöä, mukaan lukien lapsille psykologista neuvontaa antavaa henkilöstöä.

Alan tutkimustietoon pohjautuvat näkemykset ja kehittämistarpeet

Viralliset tilastot ja tutkimustiedot poikkeavat toisistaan. Viranomaisten tietoon tulee koulua koskevia syrjintätapauksia vain hyvin harvoin. Lisäksi Suomessa ei kerätä viranomaistietoa siten, että sillä voitaisiin osoittaa syrjintää. Pelkkään viranomaistietoon pohjaten syrjintä näyttäytyy koulussa marginaalisena ilmiönä. Lasten ja nuorten tosiasialliset kokemukset sen sijaan ovat hyvin toisen suuntaisia. Tutkimusten (mm. Kouluterveyskysely 2015, Huotari, Törmä, Tuokkola 2011: ”Syrjintä koulutuksessa ja vapaaajalla”) mukaan syrjintää tapahtuu jatkuvasti koulun arjessa oppilaiden välisissä suhteissa sekä lisäksi koulutuksen järjestämiseen ja koulunhenkilökunnan toimintaan liittyen. Viranomaisten koulutuksen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevaa tiedonkeruuta tulee kehittää ja mahdollistaa tietojen koonti ja saatavuus siten, että sillä voidaan osoittaa syrjintää.

Oppikirjoilla on merkittävä rooli sekä opettajien että oppilaiden ajattelun suuntaamisessa ja mielikuvien synnyttämisessä ympäröivästä maailmasta. Oppikirjat ohjaavat opetuksen järjestämistä käytännössä huomattavasti opetussuunnitelmaa enemmän (Pudas, 2015). Oppikirjojen lähestymistavan tulee olla sukupuolisensitiivistä, huomioida erityisryhmät ja yleisesti tukea tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien toteutumista koulussa. Oppikirjoissa ja oppimateriaaleissa ihmisten moninaisuus tulisi tuoda esiin positiivisena asiana.

Taloudellista eriarvoisuutta lasten arjessa käsittelevä tutkimus (Hakovirta, Rantalaiho 2012) osoittaa, että taloudellinen eriarvoisuus heikentää yhdenvertaisuuden toteutumista monin tavoin myös koulussa. Köyhyys itsessään saattaa altistaa kiusaamiselle ja syrjinnälle. Lapset ja nuoret kokevat merkittävimpänä ongelmana sen, ettei heitä välttämättä hyväksytä köyhyyden vuoksi vertaisten joukkoon. Tällä on vakavia seurauksia lapsen tai nuoren identiteetille ja osallisuuden toteutumiselle. Lapsiperheiden köyhyys asettaa lapset ja nuoret myös eriarvoiseen asemaan kuluttamisen, palvelujen ja harrastusten osalta. Vaikka nämä tapahtuisivatkin koulun ulkopuolella, on niillä vaikutuksia myös lasten ja nuorten vertaissuhteisiin ja kokemukseen hyväksytyksi tulemisesta ja joukkoon kuulumisesta koulussa, jos heillä ei ole mahdollisuutta jakaa yhteisiä kokemuksia esim. harrastuksiin liittyen. Lapsiperheiden taloudellista eriarvoisuutta tulee vähentää. Lisäksi kouluissa tarvitaan myös systemaattista arvo- ja ihmisoikeuskasvatusta ja yhdenvertaisuuteen oppimista, jotta esim. vanhempien erilainen taloudellinen asema ei aiheuta syrjintää koulussa.

Opettajien osaamisella ja koulun toimintakulttuurilla on merkittävä rooli yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien toteutumisessa. Tutkimusten valossa opetuksen ja arvioinnin yhdenvertaisuutta ja koulun toimintakulttuuria on tarve kehittää siten, että ne huomioivat lapset yksilöinä, tunnistavat lasten erilaiset tarpeet, mahdollistavat syrjinnän tunnistamisen ja kannustavat koko yhteisöä puuttumaan siihen. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa on huolehdittava siitä, että opettajat saavat riittävät kompetenssit ennaltaehkäistä ja tunnistaa tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien toteutumiseen liittyviä ongelmia, puuttua niihin ja omalla toiminnallaan edistää niiden toteutumista koulussa. Sisä- ja oikeusministeriön syrjintää koulutuksessa käsittelevien tutkimusten (2011 ja 2015) suositusten toimeenpanosta on kauttaaltaan huolehdittava ja tuettava kuntia ja kouluja tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien laadinnassa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. Koulutusresurssit on jaettava siten, että tosiasiallinen yhdenvertaisuus voi toteutua valtakunnallisesti esimerkiksi opettajien täydennyskoulutukseen pääsyssä, sijaisten palkkaamisessa, koulutuksen esteettömyydessä ja oppilaiden osallisuudessa.

Lopuksi

Yhteenvetona voidaan todeta, että Kuntien ja oppilaitosten valmiudet vastata yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakien vaatimuksiin vaihtelevat. Resursseja tulee kohdentaa eniten tukea tarvitseville alueille, kunnille ja kouluille. Kouluissa tulee lisäksi huolehtia uuden opetussuunnitelman (POPS2014) mukaisesti yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien toteutumisesta koulun toimintakulttuurissa. Koulua tulee tarkastella kokonaisuutena, joka sisältää kasvatuksen ja oppimisen lisäksi myös muita lapsille ja nuorille tärkeitä ulottuvuuksia, esimerkiksi, kuinka oppilailla on yhdenvertainen pääsy koulun puitteissa tarjottaviin palveluihin, kuinka koulu tarjoaa lapsille ja nuorille yhdenvertaiset mahdollisuudet kasvuun ja kehittymiseen, itseään, koulua ja yhteiskuntaa laajemmin koskevaan vaikuttamiseen sekä osallisuuteen. Resurssien kohdentamisen ja rakenteellisten seikkojen huomioimisen lisäksi on tärkeää edistää koko koulukokouksen ja oppilaiden ihmisoikeuksia kunnioittavaa asenneilmapiiriä. Suomen UNICEF pitää tärkeänä, että jokainen lapsi saa laadukasta ihmisoikeuskasvatusta, joka toteutuu systemaattisesti, pitkäjänteisesti ja läpileikkaavasti eri oppiaineiden lisäksi koulun toimintakulttuurissa, koko koulun yhteisenä tehtävänä.

Helsingissä 4.12.2015

Suomen UNICEF ry

Hannu Niemelä
Kotimaan vaikuttamistyön asiantuntija

Inka Hetemäki
Vaikuttamis- ja ohjelmatyön johtaja